

HULPA DIÁNA
(Ungvár)

**A társadalom rétegződésének tükröződése a
köszönésekben**
(szépirodalmi művek alapján)

A nyelvi etikett vizsgálatának fontos szerepe van a szociolingvisztikai kutatásokban, hiszen rávilágítanak az emberek egymás közötti viszonyainak mellé-, fölé- és alárendelő vonatkozásaira. A kárpátaljai magyar és ukrán köszönési formák tükrözik az egymás mellett élő népek hasonló világképét. Az üdvözlési formák megválasztásában mindkét kultúrában érzelmi, illetani, társadalmi motivációk, felekezeti hovatartozás, nem, kor, lakóhely, rokonsági kapcsolatok, szokás és hagyomány stb. játszanak szerepet.

Az szépirodalmi alkotásokban a köszönési formulákat az írók a szereplők jellemábrázolására, az emberek egymás közötti viszonyainak érzékeltetésére használják.

Vizsgálatunkat több irodalmi mű alapján végeztük. Arra kerestük a választ, milyen köszönési formulákat használnak a kárpátaljai magyar és ukrán írók, milyen hasonlóságok, különbségek fedezhetők fel a szereplők köszönési kultúrájában.

A kérdés iránt a kutatók az utóbbi évtizedekben fokozott érdeklődést mutatnak. Vizsgálatunkban a magyar, az orosz és az ukrán szakirodalomra támaszkodtunk. E témával kapcsolatosan nagy segítséget nyújtottak az orosz szociolingvisták írásai, az ukrán szociolingvisztikai kutatások az utóbbi pár évben kezdenek kibontakozni.

A magyar szociolingvisztikában Kertész Manó Szállók az úrnak című írása a nyelvi tiszteletadás stratégiájának első rendszerezése. A Grétsy László–Wacha Imre–Deme László szerkesztette Nyelvi illetan [Grétsy–Wacha–Deme 1998] alapműnek tekinthető e témakörben. Kiss Jenő Társadalom és nyelvhasználat [Kiss 1995] című tankönyve fontos támpontokat nyújtott számomra a kérdőív összeállításában. Érdekes és hasznos volt kutatásunk szempontjából Domonkosi Ágnes Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban [Domonkosi 2002] című doktori disszertációja. Hasznos tudnivalókat tartalmaz Kontra Miklós Kitekintés: politika, igazságszolgáltatás, emberi jogok, iskola [Kontra 2003], valamint Angelusz Róbert – Tardos Róbert szociolingvisztikai írásai [Angelusz, Tardos 1990].

Az ukrán szociolingvisztikai tanulmányok a 90-es évektől kezdenek megjelenni. Többségük az orosz szociolingvisták eredményeire épít, olyanokra, mint: Golding, Mironyuk, Formanovszkaja. Az ukrán szerzők közül említést érdemel Sz.K. Bogdan Az ukránok nyelvi illetana: hagyomány és jelenkor című műve [Богдан 1998], amely a nyelvi illem struktúrájával, az ukrán nyelvi illem sajátosságaival foglalkozik ukrán szépirodalmi művek alapján, szerepet kap a: megszólítás, köszönés, búcsúzás, kérés, elnézés-kérés. Vizsgálatunkban nagy segítséget nyújtott Pljuscs Az udvariasság formulái az ukrán nyelvi illetan rendszerében [Pljuscs 1991]; Pizkacs O. Az ukrán illetan alapjai és sajátosságai [Pizkacs 2000]; Antonenko–Davidovics Hogy beszélünk mi? [Antonenko–Davidovics 1991]; O.Szerbenszka– M.Voloscsak A nyelv lehetőségeiről és a szó kultúrájáról [Szerbenszka, Voloscsak 2001]; Sz. Bogdan Hány köszönési formát ismer az ukrán? Egészséget [Bogdan 1998]. Ungváron megjelent egy összehasonlító jellegű munka Fábíán Miroszlava tollából [Fábíán 1998], amelyben az ukrán, a magyar és

az angol nyelv illemtanát hasonlítja össze. Több tanulmány a zsargon és argó kérdésének vizsgálatára is kitér, a kutatók többsége ijesztőnek tartja a börtönzsargon divatját.

Mi a köznyelvben összegyűjtött anyagot szépirodalmi művekben való előfordulásuk szerint is megvizsgáljuk.

Az anyagot így csoportosítjuk: a) napszaki köszönések; b) tegező köszönésformák; b) magázó köszönésformák; c) egyházi ünnepekkel kapcsolatos üdvözlések.

a) A napszaki köszönésformák mutatják a legnagyobb elterjedtséget mind a magyar, mind az ukrán nyelvben: *jó reggelt (kívánok), jó napot (kívánok), jó estét (kívánok), jó éjszakát (kívánok)*, / *добрий ранок, добрий день ~ добридень, добрий вечір*. Ezt használják a mindennapi kommunikációban egymás köszöntésére a magázó viszonyban lévő felnőttek, ezzel a köszönési formával üdvözlik egymást az idegenek az utcán, a hivatalokban, így köszönnek az oktatási intézményekben a tanulók a pedagógusoknak, falvakban a fiatalok az idősebbeknek. A köszönésekben jól tükröződik az emberek egymás közötti viszonya. Ha valakivel távolságtartó a viszony, egy rövid *Jó reggelt!, Jó napot!, Jó estét!* hangzik el, így köszön pl. a csendőr a megijedt családnak: *Jó estét!* Kovács Vilmos: Kiskarácsony c. írásában (292. o.), *Jó napot!* az igazgató a kollégáknak Balla László A lemezcsattogató novellájában. A megszólítással kiegészült alak oldja a távolságtartás érzetét, a sorsközösség vállalásának hangulatát kelti pl. *Jó reggelt, asszonyok!* (Csengeri Dezső: Útitársak. // Fellegomlás, 31. o.)

Előfordul a Balla-novellában a vállveregető viszony kifejezésére az *Üdvözlöm, művészkém!* forma, a köszönés foglalkozásnévvel kiegészült kicsinyítő képzős alakja fokozza lekezelő magatartás érzését az olvasóban.

A falusi környezet felidézésére szolgál Csengeri Dezső írásaiban az *Adj Isten!* köszönésforma rendszerint valamilyen megszólítással kiegészülve: *Adj Isten, néném!* (Csengeri Dezső: Indulás előtt. // Fellegomlás, 49. o.), ennek ekvivalens formája az ukrán *Дай Боже!* (Андрій Ворон: Буря).

Szintén a falu és a megbecsülés hangulatát érzékelteti az ukrán *Доброго здоров'ячка, пане учителю!* (Андрій Ворон: Буря) köszönési alak..

A *Бувайте здорові! / Jó egészséget* (Попович Дмитро: Шоколада, c. 127) gyakori ukrán köszönési forma a tisztelet magázó formájú kifejezésére.

b) A tegező köszönésformák közül a *szervusz* és változatai: *szerusz, szervusz, szerbusz, szevasz, szia* mutatják a legnagyobb elterjedtséget a magyar köznyelvben. A változatok közül a *szerusz* nyelvjárási hangulatú, a *szevasz* leginkább az értelmiségiek beszédében fordul elő.

Balla László A lemezcsattogató című pedagógusi magatartásformákat bemutató novellájában valamint Kovács Vilmos Holnap is élünk című regényében a *szervusz* és alakjai a leggyakrabban előforduló, mellérendelő/kollegiális/családi viszonyt kifejező üdvözlési forma. Balla Lászlónál összesen a *szervusz* 17-szer, a *szervusz(tok)* 16-szor, a *szerbusz* 1-szer míg Kovács Vilmosnál a *szervusz* 8-szor, a *szevasztok* 12/2-szer a *szerbusz* pedig egyszer sem fordul elő. Legtöbbször becéző alakú személynévi, családnévi vagy egyéb megszólítással kiegészítve, pl.: *Szervusz, Barna!, Szervusz, Ibi!, Szervusz, Fürjész/Füri!, Szervusz, anyu!, Szervusz, Róka!* A bizonytalanság érzésének kifejezésére szolgál a *hát* és a *na* határozószóval bevezetett alakja. Balla László novellájában a *szevasz, szerusz, szia* alak egyszer sem fordul elő. Ez nem is véletlen, hiszen a cselekmény a XX. század közepén játszódik, a *szevasz* akkor is "pesties" hangulatú volt a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban, a *szia~sziasztok*, valamint a *szasz*

pedig csak az utóbbi két-három évtizedben vált általánossá az ifjúság körében, s innen terjedt az idősebb korosztály körében.

c) A magázó köszönésformák mind az ukrán, mind a magyar nyelvhasználatban elterjedtek, a két nyelvben sok hasonlóságot mutatnak. A köszönésformák többségéhez a *jó ~ добрий* melléknév járul mindkét nyelvben: *Jó napot, jó reggelt, jó éjszakát; доброго ранку ~ добрий ранок, добрий день, на добраніч.*

d) Az egyházi köszönésformák leginkább a XX. század első felének viszonyait ábrázoló vagy a familiáris környezetet érzékeltető alkotásokban fordul elő, ilyen például Kovács Vilmos Kiskarácsony c. írása, ebben fordul elő a *Szabad az Istent dicsérni* alakú karácsonyi köszönés (230. o.).

Összegzésként – egyelőre – arra a következtetésre jutottunk, hogy a múlt századi szépirodalmi alkotásokban a köszönési formák viszonylag gyéren fordulnak elő, a kárpátaljai magyar és ukrán írók hasonló módon ábrázolják szereplőik köszönési kultúráját, s az alkalmazott köszönési formáknak mindig van szociolingvisztikai üzenete.

IRODALOM

1. Kiss Jenő. Társadalom és nyelvhasználat. – Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó. 1995
2. Kontra Miklós szerk. Nyelv és társadalom a rendszerváltozáskori Magyarországon. – Bp., 2003
3. Deme László–Grétsy László–Wacha Imre szerk. Nyelvi illemtan. – Budapest.: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1987
4. Nyomárkai István. A nyelvhasználat udvariassági stratégiái // Nyr. 122. [1998. 3.], 1998
5. Sinor Dénes. A magyar nyelv udvariassági formái a két világháború közti időben // NytudÉrt. 83. sz. – Budapest: Akadémia Kiadó
6. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – Київ: Рідна мова, 1998
7. Бусел В.Т. (Уклад. І голов. Ред.). Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
8. Гольдин В. Е. Этикет и речь. – Издательство Саратовского университета 1978.
9. Формановская Н. И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. – Москва: Русский язык, 1982
10. Фабіан М.П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах. – Ужгород, 1998
11. Литовченко В. М. Мовленнєвий етикет як компонент комунікації // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту, випуск 9. – Ізмаїл, 2000

Гульпа Діана

Відображення суспільних розшарувань у формах привітань (на основі літературних творів)

Резюме

Темою мого дослідження є відображення суспільних розшарувань у формах привітань, на основі літературних творів угоро та україномовних письменників Закарпаття. Цікавою є тема тому, що ці письменники у своїх творах відображають

реально існуючу мовну поведінку на Закарпатті між різними прошарками населення. Дослідження показало, що у цих різних культурах при однаковій політично-суспільній ситуації склалася схожа культура привітань.